

עורכת: ד"ר מירה צורף כרך 3, מהדורה מיוחדת 1020, 26 בדצמבר 2013

אנתיפאדה, עכשיו?

ד"ר הראל חורב

רצף האירועים הביטחוניים בחודשים האחרונים מבטא עליה חדה בכמות הפעולות שמנסים יחידים וארגונים פלסטינים לבצע כנגד ישראלים. תשומת הלב הציבורית לעלייה זו מעלה תכופות את השאלה האם מדובר בסימנים מבשרי אנתיפאדה. נכון לעכשיו נראה כי שורת אירועים אלה אינם מבשרים אנתיפאדה שלישית, אלא תוצאות, לא-מתואמות בעיקרן, של שני תהליכים עכשוויים: המשא ומתן המדיני המתנהל בין ישראל לבין הרשות הפלסטינית, ומצבה האזורי והפנימי הקשה של חמאס. בנוסף לנסיבות הללו גם יוזמות של יחידים, שאינן קשורות בהכרח לתהליכים לעיל, אלא למניעים אישיים, משפיעות על העלייה בכמות הפיגועים. כך לדוגמה רצח החייל עדן אטיאס ז"ל בידי נער פלסטיני הטוען שביצע זאת כנקמה על מאסרם של קרובי משפחתו.

אנתיפאדה היא בראש ובראשונה ביטוי להתקוממות עממית נרחבת, לאו דווקא עלייה בגרף הפיגועים. הנחת היסוד הזו מחייבת זהירות רבה, שכן אחת המסקנות שהעלה האביב הערבי היא שקשה לצפות את הצטברות ענני הסערה ואת נקודת המפנה (the tipping point) בה מתגבשת מסה קריטית של זעם עממי המתפרץ כמחאה נרחבת. מעקב אחר הדינאמיקות ברשתות החברתיות, המשמשות כיום ככלי מרכזי להתארגנות פוליטית, עשוי להועיל גם אם לא להבטיח שאנתיפאדה תיצפה מראש. דוברים רבים בגדה מציינים, למשל, את חששם מפני פעולה ישראלית רבת נפגעים בצד הפלסטיני, ובמיוחד את האפשרות שאחת מהפרובוקציות של אנשי 'תג מחיר' תצא מכלל שליטה ותגרום לכדור שלג מתגלגל של אירועי מחאה שיהפכו בסופו של דבר לאנתיפאדה מתמשכת.

אלא שכל החששות הללו הם בגדר ספקולציה. לכן, ביכולתנו לנתח את המגמות העכשוויות רק על סמך הראיות הקיימות שאינן מצביעות לעת עתה על סערה מתקרבת. למרות הספקנות המאפיינת הן את הצד הישראלי והן את הצד הפלסטיני באשר לסיכויי המשא ומתן – עצם קיומו בין אם יוביל להסדר ובין אם לאו – יוצר אווירה מרגיעה בקרב חלקים נרחבים בציבור הפלסטיני. זכרה הטראומטי של אנתיפאדת אל-אקצא שריר וקיים ומהווה בלם מרתיע, וכך גם חוסר

היציבות האזורי בעקבות האביב הערבי. יש להביא בחשבון גם את היציבות הכלכלית בגדה ואפילו שיפור מסוים שהתחולל בשנה האחרונה (ובה בעת לזכור כי מהפכות והתפרצויות עממיות מתרחשות לעתים דווקא בעת של שגשוג כלכלי).

מעניין לציין בהקשר זה כי בחברה הפלסטינית יש מי שרואה את השקט הזה כחלק מתופעה חברתית-תרבותית רחבה המבטאת את החומרנות וחוסר האכפתיות, לכאורה, של "הדור האינטרסנטי" (אל-ג'יל אל-מצלחגי), כינוי שהודבק לאחרונה לצעירים המרוכזים, לכאורה, בקידום עצמם. השקפה ביקורתית זו איננה מכוונת בהכרח לסוגיית האנתיפאדה אלא מושמעת בהקשר כללי יותר של אי-העניין, לכאורה, של הדור הצעיר בהגשמת מטרות קולקטיביות לטובת כלל החברה הפלסטינית. יש לציין שהביקורת הזו נשמעת לא רק בראמאללה 'הנהנתנית', אלא גם בחברון (ביקורת כזו נשמעה לדוגמה בעקבות הפצת הסרטון בו נראו חיילי צה"ל רוקדים בדיסקוטק עם תושבי שכונת משרקה אל-פוקה בחברון) ובמקומות אחרים.

כיצד אם כן יש להבין את ההסלמה הנוכחית? דפוס מוכר וידוע הוא כי מאמציהם של הארגונים הרדיקליים בזירה הפלסטינית לבצע פיגועים גוברים כל אימת שמתחדש המשא ומתן המדיני. ובכל זאת, שינוי משמעותי התרחש בשנים האחרונות גם בדפוס זה: חמאס, שבשנות התשעים הייתה המוציאה לפועל העיקרית של פיגועים, איננה מעוניינת כיום לעמוד בחזית זו מטעמים פרגמטיים, ובראשם שימור הנכסים הכמו-מדינתיים שצברה לאחר שהשתלטה על רצועת עזה ביוני 2007. עם זאת, האתוס הרדיקלי הבסיסי של חמאס לא השתנה והוא נותר מחויב לסיכול כל הסדר מדיני ארוך וקבוע עם ישראל. חזונה של חמאס איננו שונה אפוא באופן מהותי מארגונים אחרים המובילים כיום את ההתנגדות לישראל, ובראשם הג'יהאד האסלאמי שהתעצם מאז שנות התשעים ומשמש כזרוע לכל דבר של איראן. לכן, ולמרות שיקולי ההישרדות שלה, חמאס מתקשה להתנגד באופן חד-משמעי לאקטיביזם של ארגונים כגון הג'יהאד האסלאמי, ועדות ההתנגדות העממיות וארגונים רדיקליים אחרים, והיא מנסה לנתב את דרכה בין הסדן שהם מגלמים לבין הפטיש הישראלי. תוצאת משוואה זו היא בדרך כלל טפטוף נשלט של פעולות נגד ישראל שחמאס מתירה כדי למנוע התדרדרות שתסכן את שלטונה.

ואולם מאז פרוץ האביב הערבי הצטרפו משתנים חדשים ששינוי שוב ושוב את המערכת הגיאופוליטית בה פועלת חמאס. מצד אחד הייתה עלייתם של האחים המוסלמים לשלטון במצרים בבחינת פתח תקווה. מצד שני, מלחמת האזרחים המדממת בסוריה אילצה את חמאס לוותר בשנה האחרונה על שותפותה בציר 'ההתנגדות' (אל-מקאומה) שמובילה איראן וכולל גם את חזבאללה והג'יהאד האסלאמי, בשל התייצבות הציר הזה לצדו של אסד. נוכח השינוי האסטרטגי הזה הייתה חמאס אמורה לזכות, בין היתר, בגיבויה החשוב של מצרים בהנהגת מורסי (צומת, 16 במאי 2013), יריבתו של אסד. אלא שהדחת האחים המוסלמים מהשלטון בקיץ האחרון טרפה את הקלפים. מצרים בהנהגת הגנרל סיוסי הפכה את חמאס לשם נרדף לטרור ופועלת נגדו בנוקשות, הכוללת בין היתר, הריסת מאות מנהרות הברחה המשמשות כצינור חמצן כלכלי וצבאי עבור רצועת עזה. ההתפתחויות הללו הכניסו את חמאס לבידוד פוליטי ולמצב כלכלי קשה המשליך במישרין על המציאות העכשווית ברצועת עזה. רעב אומנם לא שורר ברצועה, אך קיים מחסור חמור בדלק והספקת החשמל עמדה בזמן האחרון על כארבע שעות ביממה בלבד.

תסכול תושבי הרצועה, שהופנה במידה רבה נגד חמאס, ניכר היטב, בין היתר, ברשתות החברתיות.

על רקע מצב זה, בתוספת מערכת הלחצים הפנימית ברצועה מצד ארגונים מתחרים, חוששת חמאס מפני אובדן הלגיטימיות שלה ופגיעה בשלטונה. ואומנם לאחרונה מסתמנת התקרבות מחודשת של חמאס לציר המקאומה ולאיראן במיוחד, כפי שניתן ללמוד מהתבטאותו (10.12.2013) של מחמוד אל-זהאר – שהתנגד מלכתחילה להתרחקות מאיראן – כי חמאס חידשה את יחסיה עם איראן. הדעת נותנת שהתקרבות כזו עשויה להשפיע על מדיניות מקלה יותר מצד חמאס כלפי הפיגועים שמנסים לבצע הארגונים הרדיקליים, ובראשם הג'יהאד האסלאמי. גורמים ברשות הפלסטינית מפרשים את ההסלמה הנוכחית כניסיונה של חמאס לערער את היציבות היחסית בגדה המערבית על ידי עידוד פיגועים שייצאו מתוכה. החשדות הללו מתבססים, בין היתר, על ניסיונותיה הכושלים של חמאס בחודשים האחרונים לארגן 'ימי זעם' בגדה בנושא הר הבית. מטרת הטקטיקה הזו היא כנראה משולשת: ראשית, היא עשויה להסיט את תשומת הלב של תושבי הרצועה ממצבם, ולהראות כי גם בגדה יהום הסער בגלל מערכת הלחצים הקבועה של ישראל, לאו דווקא בשל התנהלותה הכושלת של חמאס. שנית, הכשלת המשא ומתן המדיני היא עודנה מטרה רצויה מבחינת חמאס, וגם על כך נשמעו לאחרונה התבטאויות לא מעטות מצד דוברי התנועה. שלישית, פעולות כנגד ישראל מתוך הגדה המערבית לא יגררו בהכרח פעולות עונשין כלפי חמאס ברצועת עזה, ובכך תוכל התנועה למנוע התדרדרות נוספת במצבה.

ברשות הפלסטינית מודעים לניסיונות לערער את היציבות בגדה ולכן שיתוף הפעולה הביטחוני היעיל עם ישראל נמשך מתוך הבנה שהתדרדרות לא תשרת לא את יחסי הפלסטינים עם ישראל ועם הזירה הבינלאומית, ולא את מעמדה של הרשות בזירה הפנים-פלסטינית. שחקני מפתח מבחינה זו הם אנשי המנגנונים הביטחוניים של הרשות שמאז סיומה של האנתיפאדה השנייה, בה נטלו חלק פעיל רבים מאנשיהם, עברו שדוד מערכות עמוק בהכשרה אמריקאית וכיום הם מצמיחים מפקדים מוכשרים שרבים רואים בהם את ההנהגה הבאה של הפלסטינים. לעת עתה לא מראים הארגונים הללו סימנים של תסיסה.

לסיכום, כל עוד נמשכים שני התהליכים – המשא ומתן המדיני והתגברות מערכת הלחצים על חמאס – תמשכנה כנראה גם פעולות האיבה. עם זאת, למרות התגברותן הן אינן משרות בהכרח על התקוממות עממית נרחבת בזמן הקרוב. ועם זאת, אין כל ערובה שאם יסתיים המשא ומתן ללא תוצאות, או אם גורם משמעותי ולא-צפוי יתערב במערכת הכוחות הנוכחית, ישתנה המצב הזה ו"הדור האינטרסנטי" של הצעירים ישוב למלא את תפקידו המסורתי כמי שתמיד נשא על גבו את עיקר הנטל של האנתיפאדות.